

KIRGIZ HALK NANCI VE HALK HEK UYGULAMALARINDA YILAN

SNAKE IN KYRGYZ FOLK BELIEF AND FOLK MEDICINE PRACTICE

Yrd. Dr. Mayrambek OROZOBAEV*

ZET

bir v cut ya gizemli am tar ve tehlike uy m sebebiyle her zaman insan toplul unun dikkatini ken bir r gen t r olan hakk nda d yadaki bir ok r de e in ve uygulamalar mevcuttur. Bu inan ve uygulamalar bir k m eski r ndan olan rg varl n korumaya devam etmektedir. rne in, K rg k rsal lgelerde ine ya da avluna y girdi i zaman zerine s t, ayra m gibi eri serperek onun o lgeden uzakla m n sa larlar. Buna da *ak a uu* (ak serpme) derler. Ay o u *k a* (halk hekim kendi koruyucu ruh n *Ak lan* (Ak y n) old unu ileri rer ve zellikle de tedav da y organ ndan ha rlanm *ak da* (beyaz denilen tedavi malzemesini kullan ar. Bu t r ina ve uygulama k n hangi temellere dayand hen z tam olarak bilinmemektedir. yandan y n, o u folklorik kaynaklarda sinsi, kurnaz, kindar, l mc l, k niyetli bir varl simgelerken, rg m nda bilinenin aksine onun zeki st, duyarl erikli ve k

ABSTRACT

Today, there are various beliefs and practices about snake that is a reptile species that always attracts the attention of the community due to the different body structure, mysterious way of life and wakening of potential danger. Some of these beliefs and practices continue to exist in the Kyrgyz, an ancient Turkish community. For example, when a snake enters a tent in the rural areas or yard the house members spread milk drinks such as milk, buttermilk, koumiss on themselves to alienate the snake from the region. This is called "white spreading" (ak ceyiz in Kyrgyz). In addition, most keen people (folk doctors) set forth that their protective spirits are the "White Snake" (ak ceyiz) and use the so-called "white-medicine" (ak dard treatment prepared from the organ of a snake during their treatments. The basis of the foundation of such belief and application is not fully understood yet. On the other hand, although snake symbolizes sly, cunning, vindictive, lethal, presence of malicious creature in most folkloric sources, it is remarkable that some Kyrgyz tales describe snake as intelligent, honest, responsive, resourceful and sacred creature. All these conducted towards the detailed study of snake in the Kyrgyz culture in our study. Snake in the Kyrgyz culture is based on a number of knowledgeable oral culture narrations. In our study, the traditional practices that we have seen and witnessed have been considered as well as this information. The subject of the article has been discussed within the framework of sub-headings *Beliefs Related to the Snakes in Kyrgyz Folk Culture and Snake in Kyrgyz Folk Medicine*.

The purpose of this article is to introduce the place and importance of snake within the Kyrgyz culture, determine the roots of belief and practices regarding snakes between the Kyrgyz today and contribute to the research of aspects that have not been clarified in the general Turkish culture.

Key Words:

Snake, snake treatment, Kyrgyz folk medicine, traditional belief of the Kyrgyz.

1.

ku usuz, K g ina ve uygulam genel T rk
evesinde de erlendirmek gerekir. Genel T rk temelini olu en
mli elerden biri de geleneksel T k inanc d Bilindi i gibi, geleneksel T rk inanc
b k Ta inan olmak onun etraf killenmi ve akademik dilde
Animizm, Na rizm, zm, Totemizm manizm, atalar k lt , tabiat lleri: su k lt ,
lt , a a rak adla kta olan inan emlerine verilen genel add
(Polat 2005:31). m bu inan sistemlerinin izlerine sadece gelenek-
g reneklerimizde de il, dilimizde, edebiyat m am felsefemizde, etnik
karakterimizde, halk hekimli imizde, e itimimizde vs. rastlamak m mk nd r. Bun
zamanda T rk halkla n ortak lt rel mirasa, nceye sahip akraba toplulukl
oldukla n kan nemli de erlerdir. Bu de erler m zde e din siyasi,
ekonomik, co rafik, k lt el fakt in etkisi alt kalmalar ra men varl n
korumaya devam etmektedir. Ay bu de erler sadece bir alanla s n kalmay hayat
t m alan n kapsam ve kendi varl n h durumunda rne in, T rk
halklar n ya felsefesinde hayata canl an v mez kutsal bir unsur
olarak kabul edilirken, halk hekiml inde ha a neden olan k ruhlardan ar nd ifa
olarak kullan Hayvansal ya da bitkisel y , g l hayatta bir besin kayna olarak
kullan k rg er mbe kendi evini ziyarete gelen ata ru sayg
ermek yla kokusu etrafa yay lma at ya d len ve bu ekilde
lenlerin ruhla i ki kurulm y m olan olarak kabul edilir. Bu nedenle
gelenek- eneklerimizde, -adetlerimizde dikkatimizi unsur sadece bir adet ya
da uygulama olarak de erlendirilemez. bu de erlerin k lt r m z n temelini
olu turan geleneksel inan m dayanmakta ve geleneksel inanc m da m m
ya k r. Bu d l mam n K rg k r deki yeri hem
geleneksel inan hem de halk hekimli i inde ele nm t Makalede y lan
konusunun K rg k lt ndeki nem durulmas en nemli nedenlerden biri bu
kon inde he bu ne kadar derinlemesine ara lm bilimsel bir l man
olmam d buki di er h da g r ld gibi K rg halk inanc nda
y nla ilgili pek de ik inan uygulamalar mevcuttur. Ay g olma
nedeniyle di er hayvanlardan belirgi mde ay ve o u efsanelerde ola
roller ald in tipik nek olarak g sterilen hakk ndaki bu inan ve uygulamalar,

do al olarak rg n s z l k lt e yan m olmal ki g m z g
da y nla ilgili epey malzeme bulunmak ncak bunlar hen z istenilen
bilimsel ara m de ildir. Burada y n K rg halk hekimli inde en emli
tedavi malzemesi old unu da belirtmek gerekir. G m zde bile rg halk hekimlerinin
en hastalar tedavi ederken bu s ngenin orga ndan ya lm tedavi
malzemelerinden yararland yleneb rg mleri y y bu tedavi
malzemesini *ak da* (Hak ilac olarak adland ve *mi in biri* (bin varsa onun en
iyisi) oldu unu s ylerler. K rg halk hekimleri i in mez tedavi unsuru olan bu
ngen hakk as rd den nesle, babadan o la, hekimden hastaya, ustadan
a anlat efsane masallar m aras nda a an za mak r.
B t n bunlar rg t ndeki y lan konusunu halk bilimsel a dan ar mam
vesile olm ur.

Makale, zette de belirtildi i *Giri Sonu ve Kaynak a k mlar n yan*
g Halk K lt r nde lanla gili nan ar ve g z Halk Hekimli inde lan alt
b k iki ana b l mden olu mak l mlerin her ikisinde de y lan konusu hem
in hem de halk hekimli i etrafl lm ve y n g k lt ndeki
emine, bununla ilgili in ve uygulama olu yna ve d er t rlerle olan
etkile imlerine yer verilmi tir.

Makalenin haz m rg k lt ndeki in hekimlik ve edebiyatla
ilgili l mala yan di er T rk halk ndaki y konusuyla ilgili bu g e kadar
yap l malara da b rulu mu ur. Ayr burada rg k r n en iyi korundu u
rg -do u lgesind m rg hekimlerinin
hekimlik faaliyetlerine bizzat olmam ve mesle im gere i 1995-2000 y aras
rg k Na lgelerinde oturan hal a ndan derlemi oldu
folklorik malzemeler l man temel kayna n olu turmu oldu unu da belirtmek
gerekir. Bu g ek ara lmam yle bir konu zerinde yapm oldu umuz bu
man rk n daha ayd n a kavu ulmam lerinin
giderilmesine a layacak kanaatindeyiz.

2. g Ha l nde a gili

T rkiye T rk nde . S r ngenlerden, ayaks ince ve uzun olanlar n genel a 2.
mec. Sinsi ve hain (TS 1992: 1630) anlam *an* kelimesinin
rg aki kar *lan* d z konusu kelime, K rg l erde 1. Y
(s r nmek n uygun uzun ve yuvarlak v cutlu, bacak o unlukta zehirli olan hayvan);
2. ismi (K g zlardaki on iki hayvanl y takvimine g re alt n adaki y ad 3.
mec. ok a r ve k s zler s yleyen; dili (Abduldayev ve sayev 1969: 230;
Yudahin 1985: I, 279) anlaml nm kelimesi T rklere ait en eski yaz
kaynaklar olan Orhon ya a dan itibaren *ylam* (Gabain 2000: 310), *a an*
(Toparl 2003: 43, 101 mlerinde g lmekte ve g m rk enin itli
n (Hal.), *an*, *yilan*, *lan* (TT., Az., Trkm.), *ilan* (zb., Uyg.), *lan*
rg., KMalk.), *cilan* (Uyg.), *lan* (Alt.), *an* (Kaz.), *lan*, *lan* (Hakas), *an*, *lan*
(Tuv.), *selen* uv.) ekillerinde kullan lmakta olup - kaymak, s r nmek fiiline + *n*
den ad yapan ek in eklenmesi sonucu meydana geldi i bilinmektedir (G lensoy 2007:
1138). K lt r tarihimizde ise y nla ilgili k ken bu emlerden ok daha eski a lara
uzand d len lt rel kaynaklara rastlamak m m nd in
devirlerde y n Orta Asya T rkleri taraf saadet sem olarak d n
kaydetm ve gittikleri her yerde y kulak ejderha, kartal, z b aslan gibi

hayvan kabartm n resimlerini i lem olduklar na de inmi (1978: 48). Ayr genel T k halk edebiy nda y lanla ilgili pek k folklorik kaynak, zellikle hik ye ve masallar bulunmak olklorik malzemelerin un k keni d nyadaki en es ve k lt rel kaynaklara, efsane ve mitolojik unsurlara dayanmaktadır. Bunlar n b k bir k m na g halk edeb da rastlanm r¹. Bu folklorik kaynaklardaki y lan konusunu karakter bak m ndan de erlendirdi imizde, g m rg y n hem olumlu hem de olumsuz s rda zoomorfik bir karakter olarak kal p n ylemek m m d r². Olumsuz karakter olarak y K rg edebiyat da genellikle *sinsi, kurnaz, tan, uya kindar, k a giren, so k, l m mele i* (Azrail) vb ibi kavram ku m t kelimesi, bu anlamda zellikle s m z n en mli didaktik ve dil malzemeleri olan deyimlerde yer almaktadır. rne in, *and n ba n aruu* (ka in ekindirecek bir olaya de inmek, mak), *and n kuyrugun basuu* (y n kuyru una basmak), *anday k* (sindirli, keli, k g de nmek, rmek, feryat etmek) (Osmonova vd. 2001: 197) vb. gibi.

n di er T rk halklar n bir unun geleneksel r de g r ld gib g nde de olumsuz bir kavram olarak kar m km n nedenlerini inceledi imizde, onun k n g m z T rk k r n kal p ma nda b tesiri olan mitolojisine ve slam etkisiyle rkler ara nda yayg nla an ve Arap mitlerine dayand n g rmek m m ³.

B. in de belirtti i am kutsal olan Kuran aki efsanelerde Hz. Hz. Havva n cennetten kovulmas neden olanlardan biri de y nd lan anarak onu kendi v cuduna gizleyip cennete getirir. b n tuz d en Hz. Hz. Havva cennetten kovularak gelirler. insano lu cennetteki dan uzakla bu ny m m d n r. Bundan ka k Tufan olay da da y n ad ge mektedir. Olayda insan ve di er canl k n devam etmesi Nuh un yapt b geminin delinmesi nedeniyle o deli i kapatan y n in yla beslenm k g sayesinde engellendi i rivayet edilir (bcet 200 - m Taha suresinin 20., E uara suresinin 32., Ennemel suresinin 10., El-Kasas suresinin 31. ayetlerinde y ndan s z edildi ini, ay rivayet etti i bir hadiste Hz. Peygamberin cinleri ay d ve bir sm n y lan olarak niteledi ini belirtm Bununla birlikte yazar, y n n kutsal kitaplarda yer alm olm n ilginin sadece eskili ini de il, ayn amanda derecesini de eren dayanak oldu unu kaydetmi (1978: 9-10).

d yadaki bir k halk n edebiyat mi zaman in n mutlulu a ya da bir zenginli e kavu m mani olan bir tehlike, kimi zaman l m eb y a ellerinden alan bir ecel, mele i olarak izah edilir. e in, eski Hint dest *Mahabharata*, Firdev ran efsanelerinin zerine kurulu manzum destan *ehname*, tarihin en eski yaz destan olan *Igam* gibi destanlarda bir l m mele i olarak kullan y motifine O klerinin en bilinen epik destanlar ndan Dede Kork yelerinde de rastlanm Dede Korkut ile ilgili gelenekten derlenen bir rivayette Dede Korkut un yas mezar n and n g rmesi nedeniyle m a l m arad ancak, bir g n Sirdery n k y nda kopu rak otururken m n y lan olarak gelip kendisini sokarak d rmesiyle bunu ba aram t bcet, 2008).

ismi mitolojisinde bazen ejderha anlayışında kapsamaktadır. Ejderha unsurunun rklere ok es larda den gelen bir motif oldu unu kaydetmiş (1995: II, 566). Roux da ejderha Asya halkları m dan geldi inin kesin oldu unu ejderha anlam lu kelimesinin lung kelimesinden t remi olabilece ini belirtmiş tir (2005: 39). rg zcada bu mitolojik varlık Fa kenli oldu u bilinen a aar (ejderha) kelimesinin nda bazen k enli ulu (<lu) isminin de kulla lma gel in yukarı aki fikrini g ndirmektedir. Ay eski rk destanlar ndan olan an nnda rg eski d man olan nliler hakk nda ok kalabal k l bir millet olm n yan sıra aral nda tek g z devleri, cin-perileri, yedi b uzun boynuzlu, yedi kollu insan klinde kin yarat bir kale de yeti altm b uzunlu u metre olan oldu ndan da bahsedilmektedir (Orozbekov 1982: 224; 1988: 194). Bunun d da K g masallar da ejderha motiflerine s k amak m mk d Bu masallarda ejderha genellikle yedi ba a z ndan p sk ten u abilm zelli ine sahip y benzeyen kork yarat olarak izah edilir. Dolay yla g ejderha, k t l n kinli in ve korkun un simg ve bazen y e lmektedir.

B t n bunlar rg t nde y n bir olumsuz kavram olarak kal pla m na sebep olan nemli etkenler olmu u uki n rg k l t r ndeki konumu derinlemesine incelendi inde onun tamamen bir olumsuz kavram ya da k karakter olarak alg nm n g rmek m m d r. Hatta rg halk nda bir y n bile mevcut oldu u an m r⁴ halk a s ylenegelen meerim (sevgi), andar ha a (), land (n), an ayal (kad n) vb. gi ye, masallarda y d ny kli motiflerle derinlemesine i nmi ve y n genellikle bilinenin aksine zeki, temiz, ik, becerikli, duyarlı ve kutsal bir varlık oldu u savunulmaktadır. Bunun yan on yer alt bir toplum halinde y d kendi y r na (kanunlar a) sad hayvanlar olduk ve her y toplumunun kendi neticisi (k koruyucular hizm eri oldu ileri s r lmektedir.

K g y n don de insan unlu klad n) k na girip yi itle evlendi i s ylenir. Buna rnek olarak, A. Stam un halk mitolojisi rinde kurulu eerim (sevgi) yesini g stermek m mk d r. yede bir di i y ormanda her n oor (ney) adlı bir delikanlı olur ve y an kanunlar n i neyip g zel bir kad n k girerek onunla evlenir. Zamanla hamile kal ve do um vakti yakla ndan al g n boyunca evden uzak kalm n rica eder. Koca evinden uzakla ancak, emleyen Bakalbay ba n sayesinde nin y old unu renir. olan e koca yeni do an o lunu teslim ederek: bana verdi in s z tutma ve do um s gizlice gelip benim y lan ol umu rendin. Yoksa ben sana g venmi im. bundan b yle beni insan olarak meyeceksin. O lumuza iyi bak! E er a larsa a z diye kendi g z yuvar n ak B y verir ve kendisi g le do u gider. ancak, annesini isteyerek devaml a lamaya b Bab annesinin y old unu s ylese de o lunu iste inden vazg mez. B r bay o lun inin bulundu u g le g r r ve r nu maya ba oor sesini duyan k r anne y lde onlara yakla ocuk kendilerine yakla y n n annesi old unu hissederek ona do u ko maya b O lunun sesini duyan anne y onu rk tmemek g le do ru ar. Fakat o lu pe ni b akmay geri d ner ve o luna sa O lu y annesinin boynundan kucaklay

a larken y n k r olan erine damlar ve y landa yeni zler o arak eskisi gibi bir k k girer ve B bay ile tekrar ev mov 1992: 249-313).

rg hin en kadim d nemlerden itibaren belik ve yar at tarz n benimsemi ve 20. zy b kadar bu tarz hay d egelmi Dolay yla d do ayla ya am onlarda di er halklarla olan k lt rel etk imin d nda do aya ka sayg ve sevgi inde kendilerine zg bir tak n yarg (gelenek ve g reneklerin) kal p mas na zemin turmu ur. K rg d adaki bir ok canl ve varl klarla ilg li in bu ne kadar korundu u gibi, y nla ilgili de bug ar uygulanagelmi birta m inan unsurla mevcuttu rne in, K rg yan kla evin ne giren y n d karmak zerine s m ayran gibi s rg ak u ((ev.) ak serpm) denilen bu uygulam anlam sana niyetimiz yaz, temiz, sen de bize zarar verme, g naha girm

nde ol u ylenmektedir. Ancak bu uygulam k kayna n y lt le meB,tdh0 d 53.184.399 (kaj) Tf y On d n /F3.906 Fik1:0 0 1140:57 42.11 Tm olarak bilinen bir d oruyucu ruha g sterilen nm unu tahmin etmek m m d r. K rg aki y n iyesine (koruyucu ruhuna) hitap etme, onunla ili ki kurmaya al ma, onu etkileme in ileride erinde durulacak olan halk hekimli iyle ilgili uygulamalarda, tedavi y temlerinde daha a lmektedir.

rg aki y yle

Bilindi i zere y ilkbahar n gelmesiyle y ndan d a zerindeki eski k ndan (g le i) y ve yeni fa kavu ar. Butanayev, Hakaslar n bu olay y b n gelmesiyle il kilendirerek *pa land an pa so d* (y b (geldi), soyuldu (kab undan ayr d iklerini ve y n b k iden eski k n bu hayra al met ederek sand na saklad n b (2003: 72). Bulunan y k n u ur getirece i inan Krg rda da mevcuttur. Ancak rg zlar y k n genellikle tedavi ama l olarak zellikle kam gib n s slemesinde ku1] TJ 4>]7T3 9.9F6 9.96ET BT 1 0 0 1 225.333 48J5se

d u halk n n on iki hayvanl y takvimine g re ay zamanda bir y ismidir. rg y y ilgili de b nan vard r. Kazaklar *an j nda bolad* y y ilerleme r. rg ise, y n k uzun ve s uk, yaz da ve kurak olm iyle m kkatli bir y9<005B4>]7T3 9.9F6 9.96ET BT 1/6 8.9622.709 do

- rk meseler de yanl cu u sokmazsam dermi
- ndar r. K st rmemek gerekir.
- y n k uzun ve so uk, da ve kurak olmas nedeniyle m akkatli bir y
- y nda d an ocuk zeki, becerikli ve duyarl olur.

Ay rg i inde *land suu* lanl su), *land* nl l), *land olot* (nl , *an a* ark), *land r* lanl yayla), *and bulak* (nl p ar), *land koo* (nl kurluk) denilen yerler bulunm yerlerde eskiden rg ik mlerinde) y lan s halinde y ad bilinmektedir. Ancak g m zde bunlardan baz n n yak nnda art k yler ehirler kurulmas nedeniyle y lanlara rastlamak zordur. Buna ra men lge ha bu lgeleri mukaddes sayar, iyesinin y oldu na inan mi hastalar kendisini tedavi eden halk hekimlerinin⁶ tavsiyesiyle bu yerleri ziyaret ederek kanl kurban g ekle

g Halk Hekimli inde an

A. Sa -Hastal Olgusu

rg m zde modern t alan n i m ve yayg n m olm ra men uzun tarihleri boyunca uygulayageldikleri geleneksel tedavi y mlerine en ok ba vuran ve bunun sonucu olmal ki, toplumda da halk hekimleri yayg g r len T rk boylar ndand g aki sa - konusuyla ilgili son emlerde yap bilimsel l malara b ld nda, rg bu ne kadar hastal n bir ok t r tespit ettikleri ve buna e tedavi ntemleri g dikleri an maktad (bk. n r 2006; Moldalievaa 2010). Onlar kar i rdikleri bu tedavi emlerinde zellikle geleneksel inan sistemlerinin, zlem ve deneyimlerinin, nya g - lerinin y etkisini g rmek m m nd r. Burada rg aki sa ve hastal olgusuyla ilgili lt rel etkil mleri de g z etmemek gerekir. ku kusuz, rg lt n olu munda ba ta olmak Budizm, Taoizm, Hinduizm, Lamaizm, Zerd l ve istiy anl gibi dinlerin (dolay Arap, Tibet, Hint ve Rus k lt rlerinin) y tesiri oldu unu s yleyebiliriz. rg l tarihte bu din ve k lt rlerden men de olsa etkilendikleri, ise y o nluk olarak benimsedikleri bilinmektedir (Er ahin 1999: 405). Dolay g gerek sa k- olgusuyla ilgili elerinde gerek halk hekimli inde bu dinlerin yla m Fars, in, Tibet, Hint t pla n amak m m r.

rg hastal genel olarak *can oorular* veya *canduu oorular* (ruhsal, psikolojik ve *ten oorular* (bed r olarak iki gruba ay m ve buna g re tedavi y mlerini geli rmi lerdir (Bolot 2003: 6). Ay bu mlerle tedavi eden halk hekimlerini de hastal tedavi etme s nda uygulad y mlerine, kullan l tedavi malzemelerine veya hastal ismine g re *da t dubakan, ta ka sma s n b* vb. killerde adlan rd bilinmektedir⁷.

e, K rg aki halk hekimli ine ili kin tedavi yollar n genel olarak: 1) *Sihir ve y dayanan tedavi yolla* 2) *a tedavi edilen hastal ve bunla tedavi yo* 3) *Hem ila hem de sihir y iyile hastal* eklinde gruba ay m (2004: 536). Bunlardan sihir y ye dayanan tedavi yo genellikle *can ooru* lar grubundaki hastal tedavisinde, tedavi etme ise, daha *ten oorular* grubundaki hastal tedavisinde ku d bilinmektedir. Ancak K g halk

hekimli indeki tedavi ntemlerini yaln bunlarla s n rland mamak gerekir. rg
hekimleri hastal t ne g re k e tedavi ntemlerine b vurma lard rn in,
buhar, su, buz, tuz, ate duman, me topra vb. gib tedavi e6 Tc{du}]TJETBTI

t sonra kimi serin bir yere kurutup ufalayarak, kimi ise ufak do ray kavurma
nde kavurarak, kimi de suya kaynat rba halinde hastaya ek tedavi ederler.
Ancak bu emler genellikle hastan n t re kull g halk
hekimlerinden zellikle *tam* (nab hastan n nab n tutarak muayene ettikten
sonra genellikle veya *suuk* (so uk) diye his koyarlar. On (s k) diye
koyduklar ya yemeklerden uzak durarak genellikle 15-20 g n
bir s re erisinde sadece kaynat lm su ek tedavi olurlar. E er hastaya *suuk*
o uk diye his konulursa, bu du

Ay bu ruhlar ara yaln kendisinin koruyup kollad insana g n rm E er
kendisinin koruyup nlendirdi i insan l u u zam lgeyi terk eder ya da
insan n ocu ya akrabalar ndan ermi rg halk hekimlerinin u
kend

Ubay an, ubay an,

Ok lan, ok c an.

Kara tonun boorunan ilek-ilek kelet

Kayt c an!

(*bk. Asanov ed. 2004: 75*)

nen y

Ok y n, kor y n.

Kara da bay an leylek geliyor

Gerid n y n!

rg halk hekimli inde y n misine hitap etme ve onunla ili l ma
y sokan hastay tedavi etme s k g r lmektedir. Bu
durumda genellikle *da* u ya da *ba* has sokan y n zehirli olup
olmad n inceler. Onlar n dedi ine g re, e er sokulan yerde birk ak di izi kal sa o
zaman zehirsiz y lan sokm say ve bu da tehlikeli say lmazm . Ancak v cuda
derin batan iki y k di izi kal o zaman zehirli bir sokmu olup hemen
m mek gerekirmi durumda kimi *da* (afsuncu) sokan y n inini
bulur ve kendine has *arboo* (afsun) zlerini onu *arba ma*
(afsun ma a ar. Ay a ma eyleminde de onu korkutmaya y
buzbasam, tanab d zb s m, a ata a doom bar, ayt am beri ad n
bozaca m, iplerini koparaca m, alt cedinde devam var, at ya gibi
birtak sarf ederler (*bk. Akmataliyev ed., 2004: 338*). nan g re, e

Yenise de ya d d nemlerden kalma eski bir y k (t

⁶ Bu halk hekimleri genellikle kendi koruyucu ruhunun *Ak c an* oldu nu ileri enlerdir.

⁷ Ayr n k. Moldalievva 2010: 11

⁸ Bk. Pyagay vd. 2005: 6

⁹ Bu erin baz da zellikle tedavi l kurulmu y klerinin old u biliniyor.

¹⁰ S. Baybos nov, Kazak halk hekimlerinden Hamza y n n kanser de dal oldu nu kaydetm 2009).

¹¹ Ob Uygurlardan olan Hanti ve Mensilerde, man mutlaka yedi tane yar mc hayvan (koruyucu ruhu) olma gerekti i s yleniyor (*bk.* Arslan 2007: 55). Ancak K rg *bak* da b yle b art yoktur.

¹² Altay, Buryat m n giydi i k gili olarak bk. Arslan 2007: 71-75

¹³ Bak m t ren s u zaman ata binen askerler, yaya askerler, kaplana binen devler, y n m yapan ola an st varl ola k rlerdi. (*bk.* Abramzon 1999: 127). Ayr ca B da, ilk Yesevi halifelerinin eserlerinde lan kam efsanelerinden edildi ini ve bunun ilk lardan gelen bir in gisi oldu unu kaydetm tir (1978: 80).

¹⁴ Bak t en r ruhunu m bize G kt rklerin t rey i ile efsanelerde ge Ni-shih-tou hakk ndaki yle ki r zg r ve ya muru devlet hizmetine bilirdi. Yaz ruhunun ve K ruhunun k oldu u s ylenen iki k n t rlatmaktad r (*bk.* a 12: 11).

¹⁵ Bu kelimelerin anlam bilinmemektedir.

¹⁶ kafes nde olan a ap du

¹⁷ Bu kelimelerin anlam bilinmemektedir.

¹⁸ Buradaki y an isminin na bir isim old u (koruyucu iyeginin ismi mi ya da kendi ismi mi) bilinmiyor. onunla bu nesnelere bir b kurduklar da hen z an m de il.

KAYNAKLAR

z Kaynaklar:

AYTPAYEV Ko ubay: (Derleme tarihi 2000). Halk hekimi. K g Nar n lgesinde Nar ehinde ya yor. Ortaokul mezunu. 1950 d umlu.

M R EVA Turdub b : (Derleme tarihi 2000). Emekli (Kolhozcu). rg Nar n lgesinde Kay nde y or. okul mezunu. 1920 do umlu.

MAMBETAKUNOV Kaseyin: (Derleme tarihi 1998). Emekli (Kolhozcu). rg kk l lgesinde Kurbu d or. Ortaokul mezunu. 1940 d umlu.

D Y ultangaz (Derleme tarihi 1995). Emekli oban). K rg zistan n lgesinde Ta b y nde ya yor. okul mezunu. 1937 do umlu.

aynaklar:

- ABDULDAYEV E.: (1969). *g Tilinin T d zd g*, Mektep Yay., Frunze.
- ABRAMZON S. M.: (1999). *g Cana g d n Tar h Boyu Tandalma Emgekter*, Soros Fondu Yay., Bi k,
- AKMATAL V Abd an: (2003). *Kaada Salttar, Ak Batalar*, rg Respublik Ulu mder Akademiyas kek.
- AKMATAL V Abdacan: (2004). *g Adabiyat n Tar h I, g Respublik Uluttuk mder Akademiyas Yay., Bi kek.*
- ARSLAN Ahmet Ali: (2007) *Orta Asya ve Amerika K d aman n Ya ayan Eski T a a gi* 16-17 Nisan, Hacett ara, s. 51-81
- ASANOV s (ed.): (2004). *g Adabiyat Entsiklopediyal Okuu Kura Mamlekettilik Til Cana Entsiklopediya Borboru Yay., Bi kek.*
- rki Hal t Mifolog ndag Aydahar Beynesinin Tipologiyas <http://www.abai.kz/node/205> (16.12.2008)
- Zeki: (1978). *Halk Hekimli i ve Tarihinde lan*, Atat k iversitesi Di Hekimli i Fak ltesi Yay r 3, Ankara.
- BAYBOSINOV S.: J Etin Jeysiz b <http://www.zamana.kz/component/content/article/1-latest-news/416-gilan.html> (12.12.2009)
- BOLOT Mamat: (2003). rg ina Ta h na m *Aalam* gazetesi, S. 90, s. 6.
- BUTANAYEV Viktor Yakovlev (2003). *Burhanizm Tyurkov Sayana-Altaya*, HGU (Hakas De Yay., Abakan.
- AH N S. (1999). K rg mla ma M lah *Ankara n lahiyat Fak ltesi Dergisi*, Ankara, s. 393-438
- G Ahmet: (2006). *g ve ede Hast lgili (Euphemis*, (H. Karasayev Bi kek Sosyal Bilimler niversitesi T rkoloji B l Yay mam Doktora Tezi), B kek.
- KASIMBEKOV T : (1986). *Kel-kel*, rg Yay., Frunze.
- KASIMBEKOV T : (2008). *Po gemeler*, Biyiktik Yay., Bi kek.
- K SE Nerin: (2004). rg Halk Hekimli iyle gili Pratikleri Hakk nda , *Prof. Dr. Abdurrahman G Arma n*, Gazi E itim ve K lt r Yay., Ankara, s. 535-542.
- MOLDOBAYEV .: (1993). Eposundag Eldik Meditsin *Mana ar g Elinin Ruhaniy nsandar : Sag mbay Orozbekov 125-c.*, Bi ek.
- MOLDAL EVA Nurg I: (2010). *g S l kla lgili S z Varl*, (Gazi niversitesi Sosyal Bilimler Enstit y n mam tora Tezi), Ankara.
- OROZBAKOV Sag bay: (1982). *Manas*, C. IV, rg Yay., Frunze.

-
- OSMONOVA C. - KONKOBÆV K. vd.: (2001). *K rg Tilinin Frazelogiyal*
zd g , K rg z- as iversitesi Yay., Bi kek.
- EL Bahaeddin: (1995). *olojisi*, C. II, ih Kurumu yay., Ankara. POLAT Kemal:
(2005). *ikten Mezara K g rinde Gelenek ve nan lar*,
T rk Yay., Ankara.
- PYAGAY L. - vd.: (2005). *4. Modul C Emes Produksiya*, ev.: I. Kad rov),
KIRFOR Yay., k.
- ROUX Jean-Poul: (2005). *Orta Asya da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Aykut
Kazanc gil-Lale Arslan), Kab K